

3. Касаткин Л. Л. Краткий справочник по современному русскому языку / Л. Л. Касаткин, Е. В. Клобуков, П. А. Лекант. – М.: Высш. шк., 1991. – 384 с.
4. Коккіна Л. Р. Еволюція мовної картини світу бальзаківського віку у французькій літературі / Л. Р. Коккіна // Мова. – Одеса : Астропринт, 2013. – № 19. – С. 73–77.
5. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – 2-е изд., доп. / О. А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 352 с.
6. Литературный энциклопедический словарь / [общ. ред. В. М. Кожевников, П. А. Николаев]. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
7. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи / Е. Н. Степанов // Мова: науково-теор. часопис з мовознавства. – Одеса: Астропринт, 2014. – № 21. – С. 27–35.

Тетяна Фурман

ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ У ПОЛЬСКИХ КАЗКАХ ТА ЛЕГЕНДАХ

У сучасній лінгвістиці багато уваги приділяється когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології, що орієнтуються на культурний фактор в мові і на мовленнєвий фактор в людині [4, 18]. Дослідження польської лінгвокультури дає змогу сформулювати загальну думку про особливості поведінки, життя в польському середовищі. Найбільш ґрунтовні спроби її вирішення знаходимо в працях В. Гумбольдта, основні положення їх зводяться до того, що: 1) матеріальна і духовна культура втілюються в мові; 2) будь-яка культура національна, її національний характер виражено у мові за допомогою особливого бачення світу; мові притаманна специфічна для кожного народу внутрішня форма (ВФ); 3) внутрішня форма мови – це відбиття «народного духу», його культури; 4) мова є перехідною ланкою між людиною і навколишнім світом. Ці думки почали розвивати О. О. Потебня [8], С. Г. Воркачов [2], В. В. Красних [6], В. А. Маслова [7], Е. Сепір [9], В. М. Теля [10], Н. І. Формановська [12], зокрема, українські – В. В. Жайворонок [3], В. І. Кононенко [5], О. А. Войцева [1] та польські вчені – Є. Бартмінський [12], В. Хлебда [13], А. Скуджик [16], М. Марцьянник [14], Е. Томічек [17], К. Ожуг [15].

Саме витоки мовленнєвого етикету польської мови, що просліджуються в мовних стійких висловах, дають можливість зрозуміти певні особливості світобачення поляків, їхню поведінку в конкретних ситуаціях, ставлення один до одного та побачити відмінність чи схожість з сучасними усталеними етикетними формулами. Національно-культурна специфіка мовленнєвої поведінки сприяє створенню різноманітних етикетних формул, що досліджувалися найменше, хоча їхня роль в реченні набагато ширша, ніж просто назвати співбесідника.

Мова – це феномен, який лежить на поверхні буття людини в культурі, викликає неабияку зацікавленість взаємодією мови та культури. Ситуація мовлення є досить суттєвим чинником, що визначає тональність бесіди та впливає на вибір конкретних засобів вираження ввічливості. Етикетні формули вміщують в себе не лише лексичне наповнення, а є синтаксично організованими.

Польські етикетні формули звертання вилучені нами для аналізу методом суцільної вибірки з таких джерел як: польські казки та легенди, зафіксовані у збірках «Legendy Polskie» / «Польські легенди» (LP, 2014), «Skarbnica polskich bajek, baśni i legend» / «Скарбниця

польських байок, казок і легенд» (SPB, 2014). Загальна кількість досліджених етикетних формул – 183.

У процесі дослідження етикетних формул ми встановили, що розглянуті мовні одиниці є адресативними, та згідно з ознаками класифікуються (на основі досліджень М. Марцьяник та А. Загнітко) на: 1) офіційні / неофіційні: *Wielki Królu* («Zuzanka i utopce»), *mądry starosto*: («O kowalu i diable»), *kuzynie* («Legenda o Popielu i Mysiej Wieży»), *szczęście moje* («Poznanskie koziołki»); 2) підкреслено фамільярні / звичайні: *mój skarbie* («Złota jabłoń»), *kochana* («Legenda o Warsie i Sawie»), *rycerze* («Legenda o Smoku ze Smoczej Jamy»), *rybaku* («Legenda o Warsie i Sawie»); 3) з перевагою або рівністю рангу адресата: *miłościwy Panie* («Szewczyk Dratewka»), *jaśniewielmożna królowno* («Zimowe wróżki»), *mocne bracie* («Legenda o Bazyliuszku»), зокрема соціальні гоноративи (спеціальні звертання, які стають знаковим віддзеркаленням соціального статусу / класової приналежності адресата): *wspaniały królu sieroto* («Zuzanka i utopce»); 4) статусно визначені / невизначені: *szewczyku* («Zaczarowane pantofelki»), *chłopczyku* («Złota kaczką»); 5) внутрішньосімейні / позасімейні: *synku* («Szkłana góra»), *mała czarownicą* («Zimowe wróżki»); 6) стилістично знижені / нормативні *tchórze* («Legenda o Smoku ze Smoczej Jamy»), *niecnoto / ledauciце* («Złota jabłoń»), *lobudzie* («Szewc Kopytko i Kaczór Kwak»), *dobry człowieku* («Wdzięczność niedźwiedzia»), *pani gospodynio* («Zimowe wróżki»); 7) позитивні до адресата, зокрема емоційні звертання: *kochaneczku* («Legenda o Warsie i Sawie»), *tatusiu* («Zaczarowane pantofelki»); компліментарні (мають посилений позитивний емоційно-оцінний заряд на межі порушення комунікативної істини): *najaśniejsza pani* («Zimowe wróżki»), *największy królu* («Król kruków»), нейтральні за ставленням до адресата: *Bartku* («O Bartku doktorze»), *panno* («Złota studzienka»). Знаходимо також субстантивовані прикметники, які виконують функцію апелятивів та несуть додаткові конотації, пов'язані насамперед з оцінністю їхньої семантики: *ukochanuj / улюблений* («Liczenie owies»), *wielmożny / вельможний* («O Jašku, co królem został»).

Професійні титули містять вказівку на характер діяльності й особисті навички (*rybaku* («Legenda o Warsie i Sawie»), *koronczarko* («Zimowe wróżki»), *filozofie* («Zuzanka i utopce»), стандартні титули (*panie, pani*), колегіальні (*kolego* («O Bartku doktorze»), *towarzyszu* («Król kruków»), *obywatelu* («Poznanskie koziołki»), символічні (*magnificencjo, Waćpanie* («Pasterz tysiąca zajęcy»), *Waszmość* («O kowalu i diable»), родинні (*mamo* («Szewczyk Dratewka»), *ukochana córko* («Złota jabłoń»), ситуативні (*rodacy* («Zuzanka i utopce»), *rycerze* («Legenda o Smoku ze Smoczej Jamy»), *wędrowniczku* («O tym, jak głupi Zeflik stał się mądrym Zeflikiem»).

Для родинних титулів типовим є використання зменшено-пестливих форм. Проте, слід наголосити, що найчастіше такі звертання вживаються у двох основних функціях – номінативній і мовно-етикетній. Перша реалізується у зверненні до родичів, а друга – у випадку перенесення «кровної спорідненості» на осіб, які насправді родичами не є (*siostry jaskółki / сестри ластівочки*). Роль звертань часто виконують лексеми з яскраво вираженим емотивним значенням, сфера використання яких обмежується ситуативним параметром «дружня тональність спілкування» (*bracie / брате* в значенні «близький друже» («Legenda o Złotej Kaczce»), *kochanie / люба* в значенні «близька подруго» («Zimowe wróżki»).

Окремо виділяємо антропонімічні звертання (виражені власними назвами, імена, прізвища, по-батькові, прізвиська, псевдоніми): *Brunchildo, proszę, nie rób tego* («Złota jabłoń»); *Leonie, nie martw się* («Złota jabłoń»); *Warsie, ja także cię pokochałam* («Legenda o Warsie i Sawie»); *Mikołajku, za późno teraz na skruczę, nikt nie stanął w twojej obronie*

(«Bursztynowa korona»); *Głupek*, chucherko z ciebie, a chcesz smoka zabić! («O tym, jak głupi Zeflik stał się mądrym Zeflikiem»); та апелювативні звертання, виражені загальними назвами (Czego płaczesz, *królewiczu* («O królownie zaklętej w żabę»); *Panno wodna*, maj litość nade mną («Bursztynowa korona»).

Емоційно-забарвлені звертання містять вказівку на зневажливе (*Podstępna czarownico*, wrzuć korale do jeziora («Korale czarownicy»); *Tchórze*, zjeżdżajcie («Legenda o Smoku ze Smoczej Jamy»); *Niecnoto*, dokąd idziesz? («Złota jabłoń»); śmiałku, co byś tam robił? («Szkłana góra») або шанобливе (*Dobrodzieju*, dziękuje ci za pomoc («Wdzięczność Niedźwiedzia»); *Uprzejmy bracie*, trzeba coś zrobić («Legenda o Bazyliuszku») ставлення до адресата; зовнішність (*Prześliczna pasterko*, masz taki piękny głos («Legenda o pięknej pasterce i księciu z Raciborza»); *Złotka*, nie oddam Ciebie! («Legenda o Sielawowym Królu»); *Ptaku bielutku*, nieś mnie szybciej niż wiatr! («Legenda o Czarodziejskim Młynku z Wieliczki»).

Відповідно до класифікації засобів вираження ввічливості за тональністю поділяємо: звертання з високою, нейтральною та фамільярною тональностями, наприклад, з високою тональністю: *Rybi Królu* («Legenda o Sielawowym Królu»), *jaśniewielmożna królowno* («Zimowe wróżki»), *starosto* («O kowalu i diable»); нейтральною: *doktorze* («O Bartku doktorze»), *kowalu* («O kowalu i diable»), *mistrz* («Poznanskie koziołki»); фамільярною: *kochaneczku* («Legenda o Sielawowym Królu»), *gąski* («Zuzanka i utopce»), *dziewczęta* («Złota jabłoń»).

Поєднують у собі високу, нейтральну та фамільярну тональність (вживаються навіть коли співрозмовники є добрими знайомими) загальновідомі форми шанобливого звертання в польській мові *panie*, *pani*, а до кількох осіб – *państwo*. Таке звертання є вказівкою на те, що межа приватності виразно окреслена та не може бути знехтувана адресатом. В історичному плані варто нагадати, що до другої половини ХХ ст. в польській мові використовувалися форма *pani* до одруженої жінки та *panno* – до неодруженої. Проте в казках помітна інша закономірність: *pani* до старшої жінки (*pani gospodyniu* / *pani gospodine* («Pasterz tysiąca zajęcy») та *panno* до молодшої («Złota studzienka»). Можна говорити про адресативні звороти в офіційних ситуаціях польської дійсності як про такі, що більш диференційовані, ніж українські. Проявом етикетної поведінки поляків є те, що звертання на *ty* характерне для звичайної та фамільярної тональностей спілкування. Так звертаються до дітей, до друзів, рідних чи добрих знайомих або між собою учні й студенти [8].

За структурою польські звертання у казках і легендах поділяємо на: 1) прості, ~~звертання~~, однокомпонентні (*ludzie* («Szewczyk Dratewka»), *diable* («O kowalu i diable»); 2) поширені, двокомпонентні (*siostry łabędzie* («Siostry zmienione w łabędzia»), *Wielki Książe* («Szewc Kopytko i Kaczór Kwak»), *uczciwy chłopie* («Legenda o Złotej Kaczce»), *moje miłe* («Poznanskie koziołki»); трикомпонентні (*szanowny pan kogut* («Złota jabłoń»), *mój ty skarbie* («Złota jabłoń»).

Для найменування адресатів найчастіше використовуються: непрямі найменування осіб, власні назви (особові імена, варіанти імен, прізвиська, імена по батькові, прізвища адресатів), загальні назви, серед яких вирізняються: 1) назви спорідненості і свояцтва, вжиті в прямому й переносному значенні; 2) назви осіб за фахом, родом діяльності, посадою; 3) назви осіб за їхніми стосунками з іншими особами; 4) усталені в суспільстві номінації, що функціонують як етикетні; 5) кваліфікативні назви осіб, персоніфіковані найменування, що дають якісну й оцінну характеристику адресатові, виражають емоційне ставлення до нього з боку автора послання. Чим більше ознак, за якими учасники спілкування «різняються у казках

та легендах», тим, зазвичай, вищий ступінь етикету та обов'язковість дотримання правил. Саме нерівність визначається як важлива деталь мовленнєвого етикету. Робимо висновок, що шанобливо-ввічливе звертання *pan / panie* є стійкою традицією ранньої мовленнєвої культури. У казковому мовно-комунікативному просторі формули звертання позначають назви істот, предметного світу, абстрактні поняття, явища ірреальної дійсності, що в контексті творчості окремого народу дозволяє окреслити глибину його світосприйняття. Традиційною формою вираження звертання у польському фольклорному матеріалі є кличний відмінок, а також у деяких випадках – називний відмінок.

Отже, досліджений матеріал дає змогу стверджувати, що шанобливо-ввічливі звертання є стійкою традицією польської лінгвокультури, їм притаманний національно-специфічний колорит. Історія формул звертання, їх класифікація, семантика, особливості функціонування та її відображення у системі польської мови потребують подальшого вивчення.

Список використаної літератури

1. Войцева О. А. Соціокультурна компетентність як важлива складова у процесі вивчення сучасної польської мови / О. А. Войцева. // Слов'янський збірник : зб. наук. пр. – Чернівці : Букрек, 2012. Вип. XVI. – С. 337 – 344.
2. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.
3. Жайворонок В. В. Мовні одиниці в етнолінгвістичному контексті / В.В. Жайворонок // Українська етнолінгвістика : нариси : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів – К. : Довіра, 2007. – С. 153 – 206.
4. Колесов В. В. Культура речи – культура поведения / В. В. Колесов. – Л. : Лен. издат, 1988. – 272 с.
5. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : [навчальний посібник] / В. І. Кононенко – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
6. Красных В. В. Культура, культурная память и лингвокультура: их основные функции и роль в культурной идентификации / В. В. Красных // Вестник ЦМО МГУ. Филология. Культурология. Педагогика. Методика. – 2012. – № 3. – С. 67 – 73.
7. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова – М. : Академия, 2001. – 208 с.
8. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 148 – 212 с.
9. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М.: Прогресс, 1993. – С. 223 – 247.
10. Телия В. Н. Коммуникативная функция языка и проблема культурной языковой компетенции (к постановке проблемы) / В. Н. Телия // Коммуникативная лингвистика и коммуникативно-деятельностный подход к обучению языкам. Сб. памяти Г.В. Колшанского. – М.: МГЛУ, 2000. – С. 20 – 34.
11. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Н. И. Формановская // Науч.-попул. – М.: Высш.шк., 1989. – 159 с.
12. Bartmiński J. Etnolingwistyka, lingwistyka kulturowa, lingwistyka antropologiczna? / J. Bartmiński // Język a kultura, t. 20, red. Anna Dąbrowska – Wrocław : Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej – S. 15 – 33.
13. Chlebda W. Adresatywy i inne formy grzeczności na co dzień / W. Chlebda // Podręczny idiomatykon polsko-rosyjski, z. 4 – Opole: Uniwersytet Opolski, 2009. – S. 41–58.

14. Marcjanik M. Typologia polskich wyrażen językowych o funkcji grzecznościowej / M. Marcjanik // Język a kultura, t. 6: Polska etykieta językowa, red. J. Anusiewicz, M. Marcjanik. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1991. – s. 27–31.

15. Ożóg K. O niektórych aspektach semantyki zwrotów grzecznościowych / K. Ożóg // Język a kultura, t. 6: Polska etykieta językowa – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1992. – S.51 – 56.

16. Skudrzyk A. Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta językowa, savoir-vivre, bonton, dobre wychowanie, grzeczność językowa) / A. Skudrzyk // Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego, red. A. Achtelek, J. Tambor. – Katowice, 2007. – S. 105–122.

17. Tomiczek E. System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne / E. Tomiczek. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1983. – 242 s.

Дарья Царёва

ТЕРМИНОЛОГИЯ СЛОВЕСНОГО ПОРТРЕТА В КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ГАБИТОСКОПИИ

Научные основы использования признаков внешности человека для раскрытия и расследования преступлений заложил французский криминалист А. Бертильон. В 1870-е гг. он предложил систему описания примет преступников в регистрационных целях, где каждый элемент внешности получал точное определение и обозначение. Постепенно, с использованием достижений анатомии, антропологии, психологии, физиологии, морфологии, судебной медицины и других наук, а также с учётом следственной, оперативно-розыскной и экспертной практики в криминалистике сформировалось учение о внешности человека – габитоскопия.

Габитоскопия (от лат. *habitus* – «внешний облик человека, его телосложение» + греч. *skopeo* – «смотрю, изучаю») – это отрасль криминалистической техники, изучающая закономерности запечатления внешнего облика человека в различных отображениях и разрабатывающая технико-криминалистические средства и методы собирания, исследования и использования данных о внешнем облике в целях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, то есть закономерности отождествления личности. Внешний облик человека определяется как наружный вид, совокупность сведений о человеке, воспринимаемых зрительно. Такие сведения используются в процессе раскрытия и расследования преступлений.

Актуальность данной статьи обусловлена тем, что лингвистический аспект описания по методу словесного портрета незаслуженно игнорируется в практической деятельности органов внутренних дел и ведущими отечественными криминалистами, к тому же многие лингвистические элементы этой проблемы остаются за рамками научного анализа.

Цель исследования: доказать целесообразность применения гендерно-возрастной дифференциации габитоскопической терминологии в технике создания словесного портрета.

Нами был проведён эксперимент, в котором приняли участие 40 человек: 20 представителей молодёжной группы и 20 – геронтной (по 10 мужчин и по 10 женщин соответственно). Испытуемым был предоставлен портрет А. И. Герцена. Задачей группы было описать его внешность, используя любые речевые средства. Важным условием было не сообщать испытуемым, кем является описываемый ими человек, ибо это могло полностью